

ANADOLU GIYİMİNDE KUŞAK

Dr. Attilâ ERDEN

Kökü çok eskiye dayanan zengin bir kültürel kaynağın sahibi olmamıza karşın, bazı halk sanatları ürünlerimiz, nice kültürel değerlerimiz şimdiye dek yeterince değerlendirilememişler, bilimsel bir içerikle ele alınıp incelenememişler ve gereğince tanıtılamamışlardır.

Oysa bir geçiş süreci içerisinde bulunan toplumumuzda, çok yönlü kültürel değişimler ve teknolojinin hızla gelişmesi karşısında, pekçok halk sanatları ürünlerimiz ve bunlarla ilgili kültürel verilerimiz artık üretilemez güzel geleneklerimiz yaşatılamaz duruma gelmektedirler. Dahası bu güne kadar üretilmiş olupta toplumumuzun sanat yönünü, çeşitli düşünce ve değer yargularını, yaşayış, duygu, gelenek ve töresini kısacası kültürümüzü tanıtan nice kıymetli ürünlerimiz gereği gibi korunamamakta, yetişmekte olan genç nesillere yeterince tanıtılamamaktadırlar. Daha da acısı kimi kıymetli ürünlerimiz bilhassa yabancılar tarafından her geçen gün artan bir oranda dış ülkelere taşınmaktadır. Coğumuzda bilerek veya bilmeyerek onlara yardımcı olmaktayız. Durum böyle devam ederse yakın gelecekte pekçok ürünlerimizi, kıymetli kültür mirasımızı yabancı müzelerde görmeye ve tanımaya şimdiden hazırlanmalıyız. Yine bu kıymetli ürünlerimizin epeyce bir kısmı da çeşitli duygularla dolu koleksiyoncularımızın raflarını doldurmakta ne yazık ki pek çoğu da çürümeye terk edilmiş gibi bir durumda bulunmaktadırlar.

Biz bu kısa yazımızda Anadolu kadın ve erkek giyiminde asırlar boyu süregelen, günümüzde ise hemen hemen tamamen yok olmaya yüz tutmuş, sadece kırsal yöre halkımızın çok küçük bir kısmında görülebilen, bele sarılan kuşak çeşitlerinden, özellikle de Sivas ili Zara ilçesi Beyyurdu köyünden Hatice Gürbüz Nene'nin kızına çeyiz armağanı olarak ördüğü ve özel koleksiyonumuzda bulunan bir bayan kuşağının tanıtılmasından söz edeceğiz. Amacımız odur ki; şimdiye dek hemen hiç ele alınıp değerlendirilmemiş olan Anadolu kuşakların-

dan çok kısa bile olsa kaba hatlarla söz etmek ve ilk bakışta sadece basit bir dokuma parçası, yardımcı giysi aracı gibi görülen kültür ürünlerimizin etraflıca ele alındıklarında, halkımızın dünya görüşü, yaşantısı, sanat estetiği, duygu ve beğenisinin ne kadar güzel bir şekilde gözler önüne serilebileceğini, bu konuda ne kadar zengin, kendimize özgü bir kültür birikimine sahip olduğumuzun görülebileceğini anımsatmak dikkatleri konuya çekebilmektir.

Bildiğimiz kadarı ile Anadolu kuşakları ile ilgili olarak şimdiye dek hemen hemen hiç bir ciddi araştırma yapılmamıştır. Bunun başta gelen nedenlerinden birisi, konunun hemen hiç önemsenmemiş olmasındandır sanırım. Oysa halk sanatlarımız ve giyim kuşam kültürümüz açısından kuşaklarımızın hiçte küçümsenmeyecek aksine bu açıdan mutlaka derlenip değerlendirilmesi gereken hususlarının ve çeşitli yönlerinin bulunduğunu ve bunların bilinmesi gerektiğinin bilincinde olmamızın nedenleri açıkça görülmektedir. Bunun için hiç olmazsa eldekilerin tamamen yok olmadan derlenip değerlendirilmelerini bir an önce yapmamız gerekmektedir. Bazı araştırmacıların ve bazı çevrelerin yeterince araştırıp öğrenemediklerinden hatta bazılarının çıkarlarına ters düştüğü için eskiye dayanan kültürümüzün büyük bir kısmını küçümsüyerek göçebe kültürü diye adlandırıp hor gördükleri veya böyle değerlendirmek istemeleri ortadadır. Oysa sadece halk sanatları ürünlerimizin dahi yeterince ele alıp bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutar onları gereği gibi yeterince inceleyip tanıtabilsek bu yanlış veya kasıtlı olarak yayılmış bulunan pekçok kanıyı yıkabilir toplumumuza gerekli saygınlığını kazandırmada başarıya ulaşabilir, genç nesillere ulusal bilincimizi en iyi şekilde aşılayabilir ve aktarabiliriz.

İşte yukarıda saydığımız tüm nedenlerden dolayı bu kısa yazımızda ilk bakışta belki çok basit gereksiz gibi görünen Anadolu'da kuşak konusuna kısacık değinmeyi ve örnek bir kuşağı da yakından tanıtmayı diledik.

Şimdi Anadolu kuşakları ile ilgili bazı bilgilere kısaca göz atalım.

Sözlüklerimizde kuşak şöyle tarif edilmektedir:

A) "Bele dolanan uzun enli kumaş" "Sağlamlığını arttırmak için bir şeyin çevresine geçirilen ağaçtan veya madenden bağ"

B) "Beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaş, şal ve saire"²

C) "Şaldan dokumadan abâniden ve daha birçok şeylerden yapılır; üst elbisesinin altına bele sarılırdı. Bilhassa Polenez ve Bağdat ile Şam Tırabulusu kuşakları çok makbuldür..."³

Anadolu kuşaklarına ne kadar çok kısa ve kabaca göz atacak ol-
sak da onları bu kısa tariflerle tanımlamak kanımca yeterli olmamak-
tadır.

Anadolu eski giyiminde kuşak kullanmayan hemen hemen yok-
tur dersek yanlış olmaz sanırım. Bunlar kullandıkları yörelere, kadın
erkek cinslerine, kullandıkları yaşlara ve işlevsel yönlerine göre
çok farklılıklar gösterirler. Örneğin: Kimisi bazı rahatsızlıkları
sağaltmak amacı ile, bazıları kişiyi çeşitli kötülüklerden koruma
amacı ile kullanılırlar. Bazıları sadece bir süstür giysilerde, bazıları
belli sembeleri vurgulayan bir iletişim aracı gibidirler. Bazıları da
bütün bunların yanında ayrıca bir yardımcı araç olarak görev yapar-
lar. Örneğin; Kuşak bir bohçadır, bir önlüktür, bir bağdır, sırta çocuk
sarma aracıdır kadınlarımızın belinde. Kıvrımları içine mendil, tü-
tün kesesi, çakmak, para keseleri, anahtarlar, silah konan büyükçe
bir cep bir torba gibidir erkeğin belinde. Çocuğu nazardan kötü
güçlerden koruyan bir nazarlık bir koruyucudur. Bel kaymasını
önlediğine inanılan bir çeşit korsadır. Kişinin aşiretini, toplumunu
hatta toplumdaki yerini vurgulayan bir simgedir yer yer. Bütün bu
özelliklerine göre farklılıklar gösterir Anadolu kuşakları. Ayrıca
dokunuş, kullanılan malzeme ve üzerlerindeki motifler, iletilmek iste-
nen duygu ve düşünceler açısından da aralarında farklılıklar vardır.
Bunun içindir ki kullandıkları yöre ve özelliklerine göre değişik
isimler alır kuşaklarımız. Örneğin; Bağcak, kolan, para kemeri, altın
kuşağı, belcek, dolak, soy kemeri v.s. gibi. Yine "bazı yörelerimiz de
de kadın kuşaklarına Tokurdak, bazı yerlerde Dokurcun gibi adlar
verildiği bilinmektedir."⁴

Bütün bunların yanında dokundukları tezgâh türleri, dokuma tek-
nikleri ve kullanılan malzeme açılarından da ayrıca ele alınıp değer-
lendirilebilir kuşaklarımız. Örneğin: Düz kumaş dokuma kuşaklar,
kilim dokuma kuşaklar, elde şişlerle dokunan kuşaklar, çarpana doku-
ması kuşaklar ve yine yer tezgâhlarında dokunan kuşaklar, konu-
du tezgâhlarda dokunan kuşaklar v.s. gibi.

Görüldüğü gibi Anadolu kuşaklarını geniş kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutmak bu kısa makaleciğin sınırlarını çok aşmaktadır. Bu nedenle biz bu kısa yazımızda belli başlı birkaç kuşak tipinden söz edip onları fotoğrafları ile kabaca tanıtmaya sonrada elimizde bulunan el dokuması Sivas yöresine ait bir bayan bel kuşağını daha geniş boyutlarda tanıtmaya çalışacağız.

İç kuşaklar:

Bunlar genellikle düz kumaş şeklinde dokunmuşlardır. Şiş ile elde örülenleri de çoktur. Dokumanın ana maddesi hemen tamamen yündür. Genellikle hepsi sade, düz ve tek renklerde örülürler. Kullanma nedenlerinin başında beli sıkı ve sıcak tutmak gibi istekler gelmektedir. Bunun yanında halk arasında bazı rahatsızlıkları önlediği, tedavi ettiği kanısının ve inancının çok yaygınlığı da söz konusudur. Bu nedenle bir nevi korsa yerine kullanıldıkları da bilinmektedir. Oysa çoğu modern tıp uzmanları genellikle bu tip kuşakların devamlı kullanılmasını vücut sağlığı açısından yararlı bulmadıkları gibi birçok zararları olduğu kanısındadırlar.

Oysa kırsal yörelerimizde kırk yaşın üstündeki kişilerce ve bilhassa erkeklerde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadırlar. Enleri 20-30 cm. arasında boyları ise 2 ile 3,5 metre arasında değişmektedir. Bu kuşaklar iç don iç gömlek üzerine sarılarak kullanılırlar. Günlük yaşamda dıştan görünmezler.

Aynı boyutlarda fakat çok daha süslü ve çok çeşitli kumaşlardan yapılan erkeklerin kullandığı dış giysilerin üstüne sarılan kuşaklar vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar bu kuşaklardan kullanılmayan toplumumuzda hemen hiç kimse yoktu. Bunları göbekten koltuk altına kadar saranlara bir ucunu yandan yere kadar sarkıtarak giyenlere çok sık rastlanırmış. Bu kuşaklar erkeğin bir süsü ve aynı zamanda kıvrım aralarına para, hançer, silab, tütün, sigara, mendil ve para koymada yararlanan birer giysi aracı gibidirlər. (Fotoğraf 1)

Fotoğraf 2 de görülen kadın bel kuşakları:

Anadolu'da oldukça yaygındırlar. Bunları kullanılmayanlar işlevlerini tam olarak bilmezler. Üretildikleri, kullanıldıkları yörelere, dokunuş ve teknik özelliklerine göre farklı şekillerde adlandırılırlar.

Boyutları 90-110 cm. en ile 105-140 cm. boy arasında değişmektedir. Bu boyutları ile bir dikdörtgeni hatta ilk bakışta kare şeklinde bir bohçayı andırırlar. Fotoğraf 3,de görüleceği gibi kıvrılarak dış giysiler üzerine bağlanır sarılırlar. Günlük yaşamda hemen göze çarparlar. Fotoğraflarda görüldüğü gibi genellikle çok renkli şeritler halinde dokunurlar. Bazı yörelerimizde ebem kuşağı diye adlandırılırlar. Çok güzel bir uyum içerisinde şeritlerin içi de yöresel bazı bereket motifleri ve geometrik şekillerle süslenirler. Vişne çürüğü, turuncu, lacivert, yeşil, beyaz ve mavi renkler hemen her kuşakta bulunur ve belirgin bir şekilde kullanılırlar. Bu kuşaklar beli sıkı tutma gereksiniminin dışında dış giysileri derli toplu tutmaya, acil durumlarda hemen belden çıkarılıp bir bohça gibi bir önlük gibi kullanılmaya elverişli şekilde ve boyutlarda dokunmuşlardır. Anadoluda oldukça yaygın olarak görülen bu kuşaklar sadece kadınlar tarafından kullanılan bir kuşak çeşididirler. Erkeklerde bu boyutlarda kullanılan bir kuşağa hiç rastlanmaz.

Fotoğraf 4,5, ve 6 da görülen ve yine çoğunlukla kadınlarımız tarafından kullanılan bağ, bağcak, kolan, kuşak, tokurdak gibi adlar alan kuşaklara değinelim. Fotoğraflarda da görüldüğü gibi bunlar enleri dar (3-20 cm. arasında değişebilen) boyları uzun (2,5-4,5 metre arasında değişebilen) şeritler halindedirler. Beli dört beş defa dolanacak bir şekilde sarılırlar. Genellikle çarpana adı verilen kare şeklinde dört köşelerinde örgü iplerinin geçmesine yarayan delikleri bulunan kösele veya çeşitli levhacıklardan yararlanılarak elde veya yere bir kazık çakmak suretiyle örülürler.

Bu çarpana dokusu ürünlerimiz Anadoluda çok bol olmalarına karşın hemen hiçbir literatüre yeterince geçmemişlerdir. Ancak son senelerde konuya değinilen birkaç yazıya rastlanmaktadır.

Bu çarpana dokuması kuşakların uçlarında genellikle püsküller boncuklar saç örgüsü yün demetleri bulunur. Dokuma tekniklerinden dolayı üzerlerinde bulunan motif çeşitleri oldukça sınırlıdır. Üzerlerinde bulunan başlıca motif ve şekil adlarını şöylece sıralayabiliriz. Dağ çiçeği kaz kanadı, sinekli, kaburga, şehir yollu, deve dişi v.s. dir. Bu kuşaklar dış giysilerin üstüne (ceket, manto altına) sarılırlar. Bunların ilk bakışta giysileri derli toplu tutan bir nevi kemer, kayış gibi görev yaptıkları görülür. Bunun için çok yaygın olarak bağ, bağcak diye adlandırılırlar. Bunun yanında kadınların çocuklarını sırtta

bağlamada sırta çeşitli yükler sarmada da hemen belden çıkarılarak bir bağ olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Anadolu'nun hemen her yöresinde çok yaygın olarak görülürler. Genellikle kadınların kullanmasına rağmen bazı yaşlı erkeklerimizin de kullandıkları görülür. Bunlar kuşaktan daha çok bele sarılı olarak taşınan yardımcı bir araç gibidirler.

Yine çarpanalarda dokunan enleri 8-15 cm. arasında değişen günümüzde hemen hiç kalmanmış bulunan para, "altın kuşaklarına" da değinmemiz gerekir. Bunlardan birisini fotoğraf 7 de görüyoruz. Eni 8,5 cm. boyu 220 cm. dir. Ana kolanın bir kısmı ikiye katlanıp yanları dikilerek arada kalan boşluğa özel bir torba yerleştirilmiştir. Bu torbanın içinde küçük küçük para ve altın gözleri bulunur. Torbanın iki ucunda çekme ipleri bulunur. Torba, uç ipi çekilerek kolan arasından çıkarılıp içine paralar veya altınlar konduktan sonra diğer uç ipinden asılarak kolan içindeki yerine yerleştirilir. Daha sonra kuşak esas büyük dış kuşağın eğer büyük dış kuşak yoksa dış gömleğin altında bele sarılarak taşınır. Bu kuşağı tanımayan birisi tarafından kişi aransa bile paralarını görmek olanaklı değildir. diyebiliriz. Bu tip kuşaklar güncel olarak kullanımdan kalkmışlardır. Müzelerimizde bile pek bulunmamakta ve yeterince tanınmamaktadırlar. Oysa 60-70 sene kadar önce Anadolu'da oldukça yaygın olarak kullanıldığı yaşlılarımız tarafından anlatılmaktadır.

Son olarak Sivas ili Şarkışla ilçesinin Beyyurdu köyünden Hatice Gürbüz nenenin 1928-1929 yılları arasında kızına çeyiz armağanı olarak dokuduğu ve özel koleksiyonumuzda bulunan ve yörede yaygın olarak yakın zamana kadar kullanılan kuşaktan söz edeceğiz.

Fotoğraf 8 de görülen kuşak 280 cm. boyunda 36 cm. eninde bir ucunda saç örgüsü püskülleri bulunan diğer ucundan bir kısmının koştugu görülen, tamamen ince eğrilmiş yünden örülme bir kadın kuşağıdır. Gürbüz Neneden ve yöreden öğrendiklerimize göre bu kuşakları genellikle yeni evli gelinler ve hamile kadınlar kullanmaktadırlar. Kuşağın enlemesine aynı cins motiflerin çeşitli renkleri yan yana dizilerek kuşakta sıralar oluşturulmuştur. Her sırada aynı motiften 5 ile 20 arasında motif vardır. Kuşakta, tümü böyle yetmiş sıra bulunmaktadır. Bu yetmiş sıra içerisinde birbirinden tamamen farklı motiflerden oluşan yirmibir sıra bulunmaktadır.

Kuşaktaki motifler tamamen doğadan, halkın yakın çevresinden hatta kullandıkları bazı eşyaların stilize edilmiş şekillerinden ve yine bazı hayvan şekillerinin stilize edilmesinden oluşmuşlardır. Ve yöre halkı tarafından bu motiflerin hepsinin adı, vurgulamak istediği duygu, taşıdığı anlamı bilinmektedir. Bunların kimisi bereketi, kimisi doğanın canlılığını temsil etmekte, kimisi kötü göze karşı koyma giziyle yüklü olduğuna inanılan renk ve şekildedirler. Motiflerden bazılarının adlarını şöylece sıralarsak durum daha da iyi açıklığa kavuşmuş olur sanırım. Kurbağacık, kursak, horozbaşı, bıtrak, yılan kıvrımı, sığır sidiği, bıçka, cücük gözü, koyun gözü, şekerpare, muskalı, kurbağa kanadı, benli nakış, peşkir nakışı, ger başı, kirman nakış, tavuk çaynağı, nazlı nakış, çakmak, sıçan dişi v.s. Bakınız fotoğraf 9, 10, 11 re

Motifler stilize olmalarına karşın o kadar canlı ve belirgindirler ki kuşağı eline alıp biraz dikkatli bakan kişi hiç kimsenin yardımı olmadan hemen her motifin neyi canlandırdığını neyi simgelediğini anlaması hiç zor değildir diyebiliriz.

Kuşağın motifler dışında kalan kısmı koyu vişne çürüğü renkte olup motiflerde lacivert, yeşil, sarı, mor, turuncu, siyah beyaz, kırmızı renkler kullanılmıştır.

Motiflerin oluşturduğu şeritler çok tatlı bir renk uyumu ve tamamlayıcı bir şekil uyumu ile yan yana dizildiği gibi, her şerit (sıra) içindeki motiflerin de kendi aralarında bir renk uyumu özenle sağlanmıştır. Kuşağa bütünü ile bakıldığında veya birkaç sıralık kısmına bakıldığında göz hiç yorulmadan bir bütünlük içinde kuşağı coşkuyla seyredebilmekte dokuyanın teknik mahareti yanında estetik beğenisine de hayran kalmaktadır. Kullanılmasına gelince daha önce de söz ettiğimiz gibi yeni gelinler ve hamile kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Kuşak önce kendi etrafında helezoni bir şekilde katlanarak dış entari üstüne bele veya hamile kadının gebelik ayına göre göbek altından sarılmaya başlanarak bele dolanmaktadır. Gebelik ayına göre vücuda sarılış tekniği usta kadınlarca ayarlanmaktadır.

1: Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*. 3. Baskı 1959

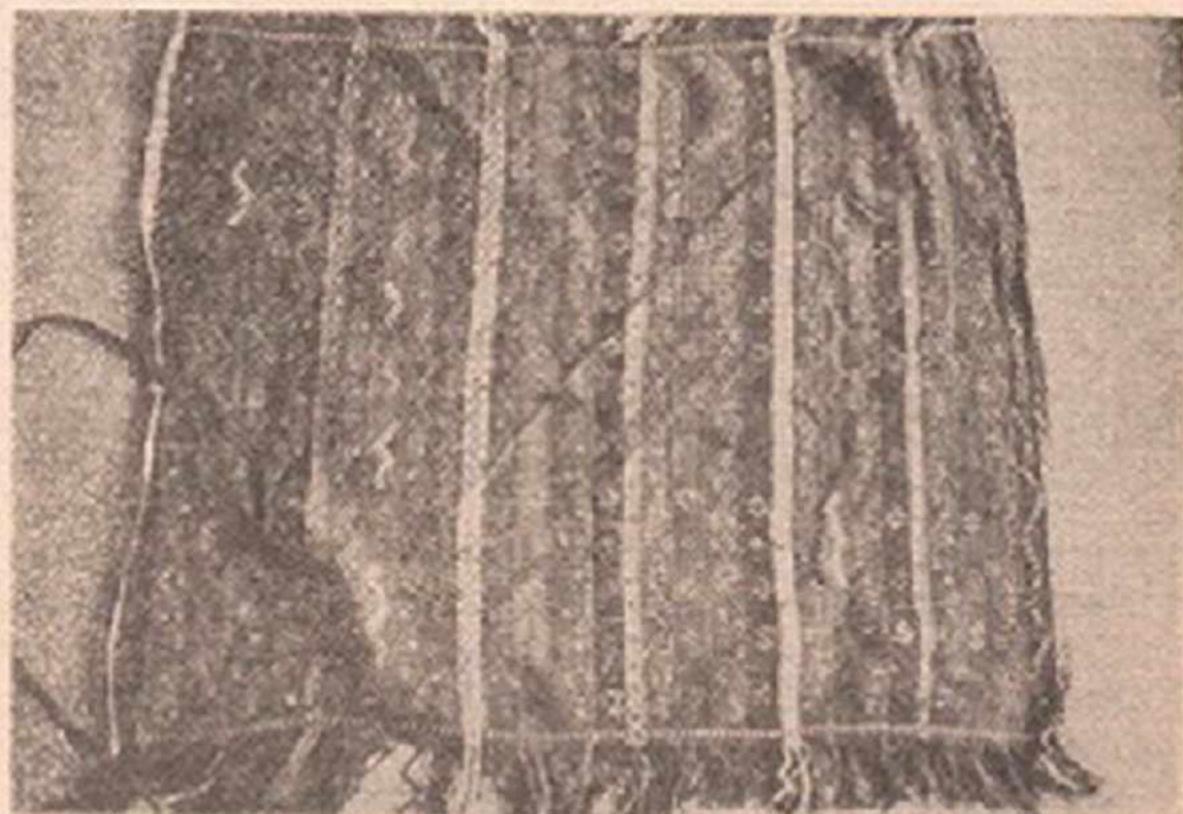
2: **Reşat Ekrem Koçu**, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür yayınları No 1, 1969 Ankara

3: **Nurettin Rüştü Büngül**, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, Tercüman 1001 Temel eser Cilt 1, No 94.

4: **Kenan Özbek**, xx. C.H.P. Halkevi Bürosu Yayınları, Ulus Basımevi Ankara.

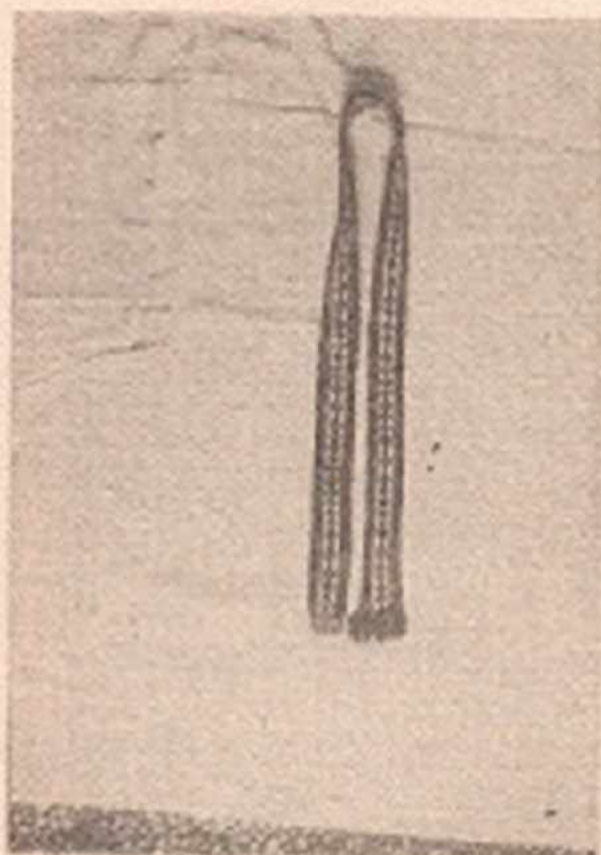
Fotograf 1

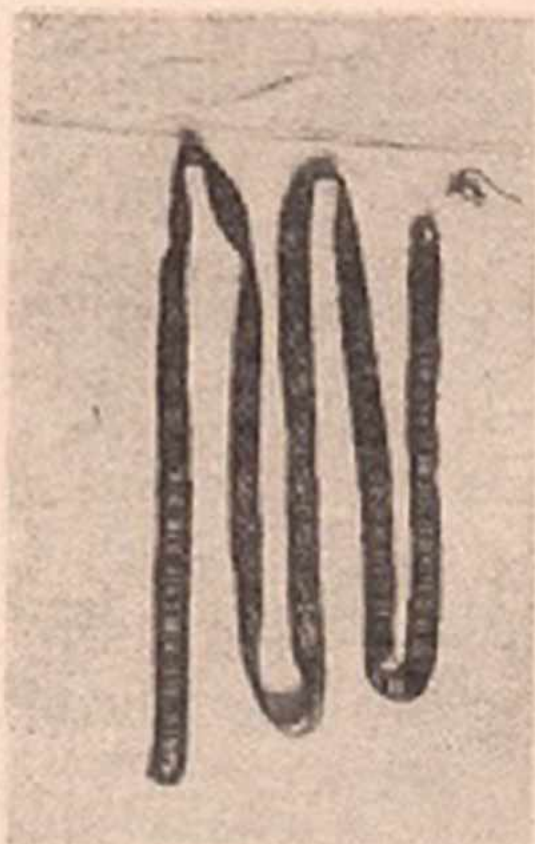
Fotograf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

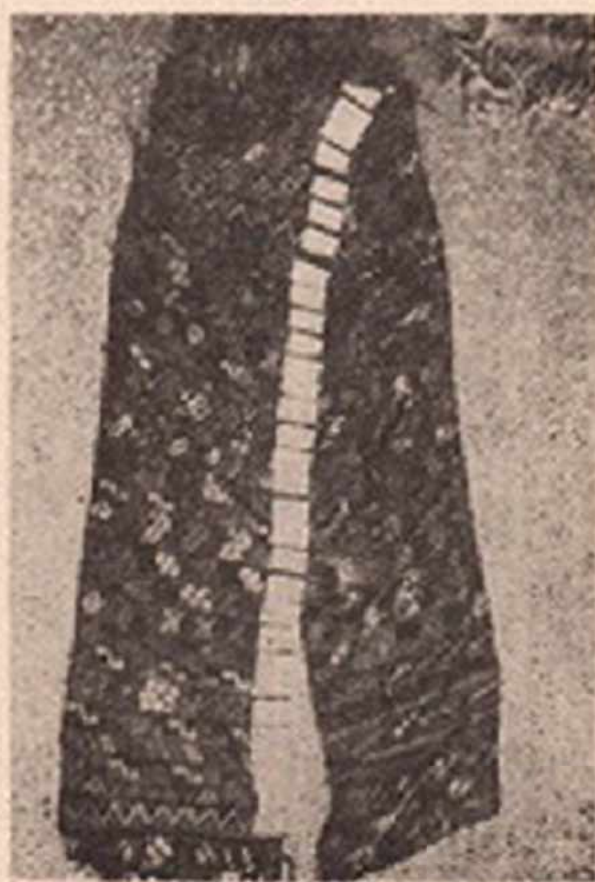
Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotograf 9

Fotograf 10

Fotoğraf 11

